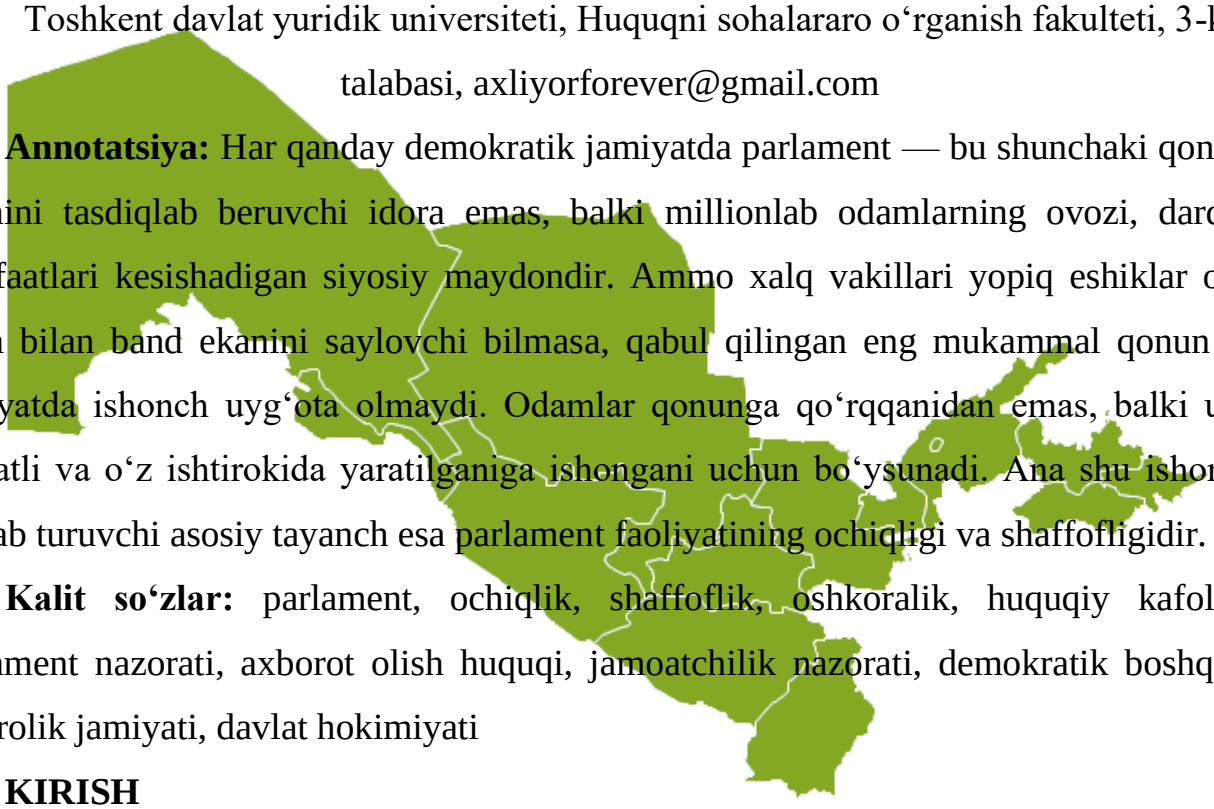
Qabul qilindi: 21-noyabr 2026-yil • Ma’qullandi: 23-noyabr 2026-yil • Nashr qilindi: 25-noyabr 2026-yil

PARLAMENT FAOLIYATINING OCHIQLIGI VA SHAFFOFLIGINI TA’MINLASHNING HUQUQIY KAFOLATLARI

Yo‘ldoshev Axliyor

Toshkent davlat yuridik universiteti, Huquqni sohalararo o‘rganish fakulteti, 3-kurs talabasi, axliyorforever@gmail.com

Annotatsiya: Har qanday demokratik jamiyatda parlament — bu shunchaki qonunlar matnini tasdiqlab beruvchi idora emas, balki millionlab odamlarning ovozi, dardi va manfaatlari kesishadigan siyosiy maydondir. Ammo xalq vakillari yopiq eshiklar ortida nima bilan band ekanini saylovchi bilmasa, qabul qilingan eng mukammal qonun ham jamiyatda ishonch uyg‘ota olmaydi. Odamlar qonunga qo‘rqqanidan emas, balki uning adolatli va o‘z ishtirokida yaratilganiga ishongani uchun bo‘ysunadi. Ana shu ishonchni ushlab turuvchi asosiy tayanch esa parlament faoliyatining ochiqligi va shaffofligidir.

Kalit so‘zlar: parlament, ochiqlik, shaffoflik, oshkoralik, huquqiy kafolatlar, parlament nazorati, axborot olish huquqi, jamoatchilik nazorati, demokratik boshqaruv, fuqarolik jamiyati, davlat hokimiyati

KIRISH

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda “shisha devorlar ortidagi boshqaruv” tamoyilini qaror toptirish yo‘lida jiddiy qadamlar tashlandi. Ayniqsa, yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning qabul qilinishi bilan parlamentarizm sohasida mutlaqo yangi huquqiy muhit shakllandi. Biroq ochiqlik — bu bir marta qabul qilingan hujjat bilan o‘z-o‘zidan ishlab ketadigan mexanizm emas. U mustahkam huquqiy kafolatlar, aniq tartib-taomillar va eng muhimi, siyosiy madaniyatni talab qiladi.

KONSTITUTSIYAVIY POYDEVOR VA QONUNCHILIKDAGI TAYANCH NUQTALAR

Parlament ochiqligining eng birinchi va oliy kafolati mamlakatning Asosiy qonunida

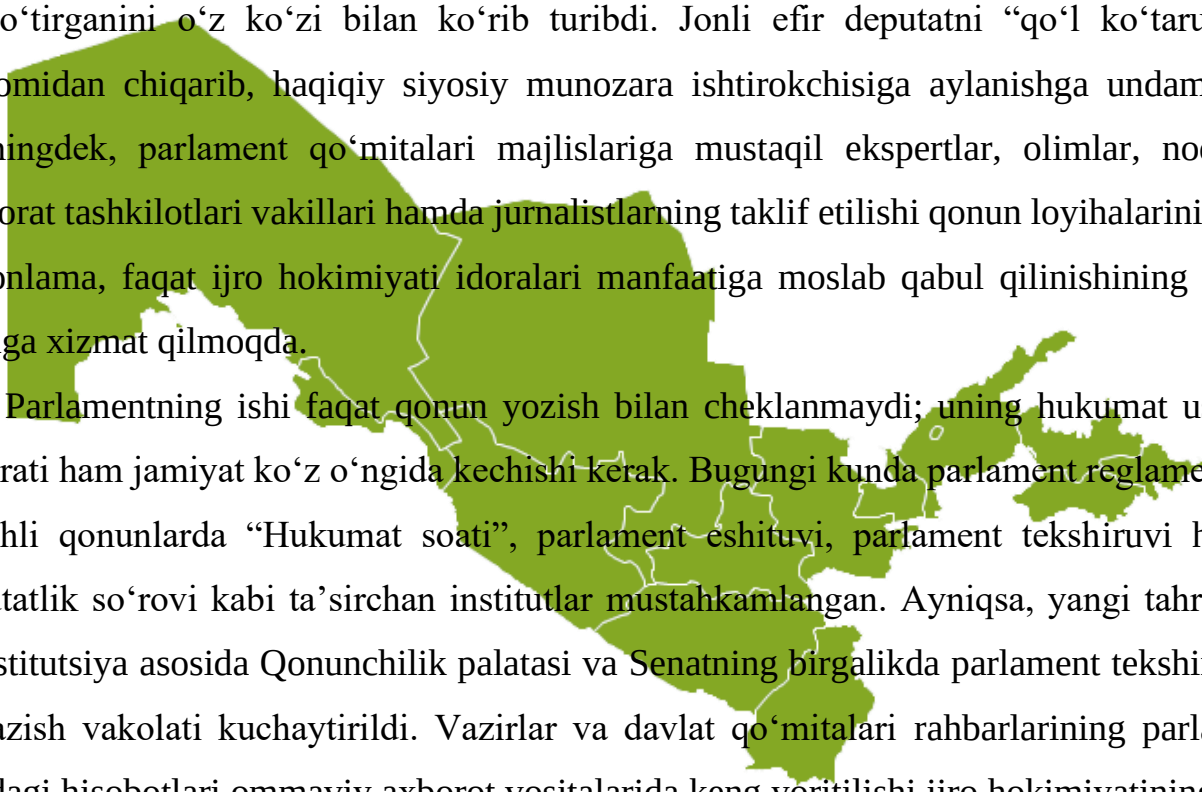
mujassam. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning 33-moddasida har kimning istalgan axborotni izlash, olish va tarqatish huquqi kafolatlanib, davlatning Internet tarmog‘idan foydalanish uchun shart-sharoit yaratishi alohida mustahkamlab qo‘yildi. Bu norma bir qarashda umumiy axborot huquqiga oiddek tuyulsa-da, aslida fuqarolarning davlat hokimiyati, jumladan, qonun chiqaruvchi organ faoliyatidan boxabar bo‘lish huquqining konstitutsiyaviy ustunidir. Bundan tashqari, Konstitutsiyaning Oliy Majlisga bag‘ishlangan bobida hamda “O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to‘g‘risida”gi va “O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati to‘g‘risida”gi Konstitutsiyaviy qonunlarda palatalar majlislarining ochiq va oshkora o‘tkazilishi qat’iy belgilangan. Yopiq majlis o‘tkazishga faqat istisno tariqasida — davlat sirlari yoki qonun bilan qo‘riqlanadigan boshqa ma’lumotlar muhokama qilingandagina palataning maxsus qarori bilan yo‘l qo‘yiladi.

Bu boradagi yana bir muhim hujjat — 2014-yilda qabul qilingan “Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to‘g‘risida”gi Qonundir. Mazkur qonun parlamentni ham ochiq axborot tarqatishga majbur subyekt sifatida belgilaydi. Qonunga ko‘ra, Oliy Majlis palatalari o‘z rasmiy sahifalarida qabul qilingan qonunlar, ko‘rib chiqilayotgan loyihalar, qo‘mitalar tarkibi, o‘tkaziladigan ommaviy tadbirlar va byudjet mablag‘larining sarflanishi haqidagi ma’lumotlarni muntazam yangilab borishi shart. Eng e’tiborli jihati, oddiy fuqarolarning axborot olishga doir so‘rovlariga ko‘pi bilan 15 kun ichida, ommaviy axborot vositalarining so‘rovlariga esa atigi 7 kun muddatda javob qaytarish majburiyati qo‘yilgan. Bu muddatlarning buzilishi esa Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksning 215-7-moddasiga binoan mansabdor shaxslarni javobgarlikka tortishga asos bo‘ladi.

Ilgari ko‘pchilik fuqarolar uchun qonun qanday qabul qilinishi mavhum bir jarayon edi: qayerdadir kimdir loyiha yozadi, deputatlar qo‘l ko‘taradi va gazeta sahifasida tayyor qonun chop etiladi. Hozir vaziyat ancha o‘zgargan. Qonun loyihasining birinchi, ikkinchi va uchinchi o‘qishlarda muhokama qilinishi, ularning matni parlament rasmiy sahifasiga joylashtirilishi hamda normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari muhokamasi maxsus portali

orqali jamoatchilik ekspertizasidan o‘tkazilishi amaliyotga kirdi.

Ochiqlikning eng ta’sirchan ko‘rinishlaridan biri — Qonunchilik palatasi va Senat yalpi majlislarining televideniye hamda ijtimoiy tarmoqlar orqali jonli efirga uzatila boshlagani bo‘ldi. Bu oddiy texnik yangilik emas, balki siyosiy mas’uliyatni keskin oshiradigan omil. Saylovchi o‘z okrugidan saylangan deputatning minbarda qanday savol berayotganini, vazirlarning hisobotiga qanday munosabat bildirayotganini yoki shunchaki jim o‘tirganini o‘z ko‘zi bilan ko‘rib turibdi. Jonli efir deputatni “qo‘l ko‘taruvchi” maqomidan chiqarib, haqiqiy siyosiy munozara ishtirokchisiga aylanishga undamoqda. Shuningdek, parlament qo‘mitalari majlislariga mustaqil ekspertlar, olimlar, nodavlat notijorat tashkilotlari vakillari hamda jurnalistlarning taklif etilishi qonun loyihalarining bir tomonlama, faqat ijro hokimiyati idoralari manfaatiga moslab qabul qilinishining oldini olishga xizmat qilmoqda.

Parlamentning ishi faqat qonun yozish bilan cheklanmaydi; uning hukumat ustidan nazorati ham jamiyat ko‘z o‘ngida kechishi kerak. Bugungi kunda parlament reglamenti va tegishli qonunlarda “Hukumat soati”, parlament eshituvi, parlament tekshiruvi hamda deputatlik so‘rovi kabi ta’sirchan institutlar mustahkamlangan. Ayniqsa, yangi tahrirdagi Konstitutsiya asosida Qonunchilik palatasi va Senatning birgalikda parlament tekshiruvini o‘tkazish vakolati kuchaytirildi. Vazirlar va davlat qo‘mitalari rahbarlarining parlament oldidagi hisobotlari ommaviy axborot vositalarida keng yoritilishi ijro hokimiyatining xalq oldidagi hisobdorligini amalda namoyon etadi.

Raqamli texnologiyalar esa parlament va fuqaro o‘rtasidagi masofani yanada qisqartirdi. Masalan, “Mening fikrim” jamoaviy murojaatlar portali orqali fuqarolar o‘z tashabbuslarini parlamentga yo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ldi. Bundan ham muhimi, yangi tahrirdagi Konstitutsiyada 100 ming nafardan kam bo‘lmagan fuqarolarga qonunchilik takliflarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri Qonunchilik palatasiga kiritish huquqi berildi. Bu — jamiyatning qonun ijodkorligidagi bevosita ishtirokini kafolatlovchi eng yuqori darajadagi demokratik mexanizmdir.

Huquqiy asoslar anchagina puxta yaratilganiga qaramay, amaliyotda parlament

ochiqligini yanada yuqori bosqichga olib chiqishga to‘sqinlik qilayotgan ayrim bo‘shliqlar ham ko‘zga tashlanadi. Ularni ochiq tahlil qilmasdan turib, tizimni takomillashtirish qiyin. Birinchidan, nomma-nom ovoz berish natijalarini e’lon qilish amaliyoti. Hozirgi kunda biror qonun qabul qilinganda, odatda umumiy raqamlar aytiladi: masalan, necha nafar deputat yoqlab, necha nafari qarshi ovoz bergani yoki betaraf qolgani e’lon qilinadi. Xalqaro parlamentarizm tajribasida har bir deputatning har bir qonun loyihasi bo‘yicha qanday ovoz bergani rasmiy sahifada ochiq jadval ko‘rinishida turadi. Bu saylovchiga keyingi saylovda o‘z deputatining pozitsiyasiga xolis baho berish imkonini beradi. Ikkinchidan, qonunlarning “asosiy oshxonasi” — qo‘mita majlislarining yopiqligi. Yalpi majlislar jonli efirga uzatilmoqda, bu ijobiy holat. Ammo hammamizga ma’lumki, qonun loyihasidagi eng keskin tortishuvlar, moddama-modda tahrirlar va manfaatlar to‘qnashuvi yalpi majlisda emas, balki aynan ishchi guruhlar va qo‘mita majlislarida kechadi. Ko‘p hollarda qo‘mita yig‘ilishlarining stenogrammalari yoki video yozuvlari keng jamoatchilik uchun ochiq emas. Agar qo‘mita muhokamalari ham onlayn translyatsiya qilinsa yoki hech bo‘lmaganda batafsil bayonnomalar jamoatchilikka taqdim etilsa, qonunning qaysi bandi kimning tashabbusi bilan o‘zgargani shaffof ko‘rinadi. Uchinchidan, axborotning murakkab yuridik tilda taqdim etilishi. Ochiqlik — bu shunchaki yuzlab betlik quruq hujjatni e’lon qilib qo‘yish degani emas. Oddiy o‘qituvchi, tadbirkor yoki fermer murakkab yuridik atamalar bilan yozilgan qonun loyihasini o‘qib, undagi o‘zgarishlar hayotiga qanday ta’sir qilishini darhol tushunmasligi mumkin. Shu bois, har bir muhim qonun loyihasiga oddiy, xalqchil tilda yozilgan qisqacha tushuntirish xati, “avval qanday edi — endi qanday bo‘ladi” tarzidagi qiyosiy tahlillar ilova qilinishi shart.

Har qanday parlamentda turli ijtimoiy qatlamlar, biznes uyushmalari yoki idoralarning o‘z manfaatlarini qonunlarda aks ettirishga urinishi tabiiy hol. Biroq bu jarayon yashirin kelishuvlar asosida emas, balki ochiq va qonuniy lobbiizm mexanizmlari orqali kechishi lozim. Qonun loyihasi tashabbuskorlari va uni ishlab chiqishda qatnashgan manfaatdor guruhlar ro‘yxatining ochiq e’lon qilinishi korrupsiyaviy xavflarning oldini oladi.

XULOSA

Parlament faoliyatining ochiqligi — bu deputatlar yoki apparat xodimlari uchun ortiqcha yuk emas, balki parlamentning o‘z nufuzi va kuchini oshiruvchi eng katta resursdir. Ochiq parlamentni ijro hokimiyati ham, boshqa idoralar ham hurmat qiladi, chunki uning ortida axborotga ega va faol jamoatchilik turganini biladi.

O‘zbekistonda buning uchun zarur konstitutsiyaviy va qonunchilik poydevori qo‘yildi. Endigi asosiy vazifa — mavjud huquqiy kafolatlarni formalizm holatidan chiqarib, ularni jonli va ta’sirchan amaliyotga aylantirishdir. Nomma-nom ovoz berish tizimini joriy etish, qo‘mita majlislarini jamoatchilik uchun yanada ochish va qonun ijodkorligi axborotlarini fuqarolarga sodda tilda yetkazish orqali parlament chinakam ma’noda xalq uyiga aylanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023. Lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.

2. O‘zbekiston Respublikasining 2002-yil 12-dekabrdagi 439-II-sonli “Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni. Lex.uz – Qonun matni.

3. O‘zbekiston Respublikasining 2014-yil 5-maydagi O‘RQ-369-sonli “Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to‘g‘risida”gi Qonuni. Lex.uz – Qonun matni.

4. O‘zbekiston Respublikasining 2016-yil 11-apreldagi O‘RQ-403-sonli “Parlament nazorati to‘g‘risida”gi Qonuni. Lex.uz – Qonun matni.

5. O‘zbekiston Respublikasining 2003-yil 29-avgustdagi 522-II-sonli “O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining Reglamenti to‘g‘risida”gi Qonuni. Lex.uz – Qonun matni.

6. Norton P. Parliaments and Governments in Western Europe. – London: Frank Cass, 1998.

7. International IDEA. Assessing the Quality of Democracy: A Practical Guide. – Stockholm: International IDEA, 2008.